

BARQAROR IQTISODIY O'SISHNI RAG'BATLANTIRISHDA SOLIQ BAZASINI ANIQLASH TARTIBLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH IMKONIYATLARI

Xalikchayeva Sadokat Ilxomjonovna
TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari"
ilmiy-tadqiqot markazi doktoranti

Jahonning iqtisodiy rivojlanishida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar davlat byudjetining asosiy daromad manbai va davlat sektorining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashdagi asosiy dastak bo'lsa, soliq bazasi va uni aniqlash tartibi, mamlakat iqtisodiyotining kuzatiladigan muhim ko'rsatkichlardan biridir. Bu ko'rsatkichlar, mamlakatning moliyaviy holatini, soliq tizimining taraqqiyotini va soliq siyosatining samaradorligini o'rganishga yordam berib, iqtisodiyotda aniq iqtisodiy va ijtimoiy maqsadlarga erishish hamda davlat xizmatlari va infratuzilma uchun barqaror daromadlar oqimini ta'minlash uchun doimiy ravishda ko'rib chiqiladi va moslashtiriladi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, soliq solinadigan bazani aniqlash, soliq solish obyektining muhim xususiyatining o'ziga xos qiymatini o'lchash va belgilash tartibi soliq yukining yakuniy miqdoriga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Ko'rinadiki, soliq solinadigan bazani aniqlash tartibi (qoidalari) soliqning iqtisodiy asoslarini hisobga olgan holda soliq solish obyektini imkon qadar to'liq aks ettirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Soliq solinadigan bazani aniqlashda soliqning iqtisodiy asoslarini hisobga olish adolatli va teng soliqqa tortishning va uning zamirida aholi farovonligini ta'minlash hamda soliq yukining barqarorligini nazorat qilishda zaruriy iqtisodiy dastak vazifasini bajaradi.

Soliq tizimida soliq bazasini aniqlash tartiblarini takomillashtirishning muhim ahamiyati davlat va aholi farovonligini ta'minlashda bir nechta asosiy sabablarni taqazo etadi:

birinchidan, soliqlar yig'ilishida adolatsizlikni kamaytirish hisoblanadi. Soliq tizimida soliq bazasini aniqlash tartiblarini takomillashtirish, soliqlar yig'ilish jarayonida adolatsizliklarni kamaytirishga yordam beradi. Bu soliq tushumlari yig'iluvchanligini qat'iylashtiradi, vaqtni va resurslarni tejashni osonlashtiradi;

ikkinchidan, soliq bazasini aniqlash tartibini to'g'ri tashkil etish soliqlar bilan adolatsiz rekabetni oldini oladi. Soliq rekabati – bu moliyaviy tashkilotlar va shaxslar o'rtasida soliqlar bilan adolatsizlik qilish yoki soliqlardan adolatsiz foydalanishga urinishning natijasi sifatida yuzaga keladi. Bir nechta moliyaviy tashkilotlar va shaxslar soliqlar bilan adolatsizlik qilish orqali soliqdan saqlangan pul miqdorini kamaytirishga harakat qilish holatlarida yuzaga mumkin. Bunday holatlarda, soliq bazasini aniqlash tartiblarini takomillashtirish, adolatsizlik rekabetini oldini olishga yordam beradi va soliq mablag'larini samarali yig'ish imkonini yaratadi;

uchinchidan, to'g'ri aniqlangan soliq bazasi davlat byudjeti uchun katta moliyaviy resurslar manbai hisoblandi. Soliq tizimida soliq bazasini aniqlash

tartiblarini takomillashtirish, moliyaviy resurslarni to'plashga yordam beradi. Soliqlar orqali moliyaviy resurslar to'planishi, davlat va jamiyatning moliyaviy iqtisodiyotni rivojlantirish, xizmatlarni ta'minlash va inflyatsiyani nazorat qilish imkonini yaratadi;

to'rtinchidan, soliqlardan adolatsiz foydalanishni oldini olish. Ya'ni, soliq tizimida soliq bazasini aniqlash tartiblarini takomillashtirish, soliqlardan adolatsiz foydalanishning oldini olish orqali aholi turmush tarzini farovonroq etishga va nomutanosib soliq yukini barqarorlashtirishga yordam beradi. Soliqlardan qochish orqali saqlab qolingani pul miqdorini kamaytirishga harakat qilish imkonini oldini olish, moliyaviy tashkilotlar va shaxslar uchun adolatsiz foydalanishni qisqartiradi.

Soliq solinadigan bazani aniqlash tartiblarini takomillashtirishning bir necha yo'llari mavjud:

1. Soliq kodeksini soddalashtirish. Murakkab va samarasiz soliq qonunlari soliq to'lovchilar uchun soliq bazasini to'g'ri aniqlanishini qiyinlashtirishi mumkin. Keraksiz imtiyozlar, chegirmalar va kreditlarni qisqartirish orqali soliq kodeksini soddalashtirish jarayoni bazani aniqlashda soddalashadi va xatolar bartaraf etiladi.

2. Aniq ko'rsatmalar va misollar keltirish. Soliq organlari soliq to'lovchilarga soliq solinadigan bazani qanday to'g'ri hisoblashni tushunishlariga yordam beradigan aniq ko'rsatmalar va misollarni taqdim etishlari kerak. Bu har xil turdagi daromadlar, ruxsat etilgan chegirmalar va amaldagi soliq stavkalari bo'yicha batafsil tushuntirishlarni o'z ichiga olishi lozim.

3. Onlayn resurslar va vositalarni taklif qilish. Foydalanuvchilar uchun qulay onlayn resurslar va vositalarni ishlab chiqish soliq to'lovchilarga soliq bazasini aniqlash jarayonini boshqarishga yordam beradi. Bunga onlayn kalkulyatorlar, bosqichma-bosqich qo'llanmalar va tez-tez so'raladigan savollar bo'limlari bo'lishi nazarda tutiladi, ular umumiy muammolar va vaziyatlarni ko'rib chiqadi.

4. Soliq to'lovchilar ta'limi va yordamini oshirish. Soliq to'lovchilar uchun ta'lim dasturlariga sarmoya kiritish soliq qonunlari va tartiblarini tushunishni yaxshilashga yordam beradi. Bu soliq solinadigan bazani aniqlash bo'yicha amaliy ko'rsatmalar beradigan seminarlar, ma'ruzlar va onlayn darslarni o'z ichiga oladi.

5. Ma'lumotlarni to'plash va hisobot berishni soddalashtirish. Ma'lumotlarni to'plash va hisobot berishni soddalashtiradigan texnologik yechimlarni joriy etish soliq to'lovchilarga soliq yukni kamaytirishi va aniqlikni oshirishi mumkin. Bunga elektron ariza berish tizimlari, oldindan to'ldirilgan soliq shakllari va tegishli ma'lumotlarni avtomatik ravishda to'ldirish uchun boshqa davlat ma'lumotlar bazalari bilan integratsiya bo'lishi orqali erishiladi.

6. Soliq qonunlarini muntazam ravishda ko'rib chiqish va yangilash. Soliq qonunlari ularning dolzarbligi va o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga mos kelishini ta'minlash uchun vaqti-vaqti bilan qayta ko'rib chiqilishi va yangilanishi kerak. Buning uchun soliq tizimini har tomonlama ko'rib chiqish va manfaatdor tomonlar bilan takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash uchun maslahatlar berish amaliyoti qo'llaniladi.

7. Shaffoflik va hisobdorlikni oshirish. Soliq ma'muriyatchiligi jarayonida shaffoflik va javobgarlikni oshirish soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasida ishonchni mustahkamlashga yordam beradi. Bunga soliq qarorlari qanday qabul qilinishi bo'yicha aniq yo'riqnomalarni e'lon qilish, soliq to'lovchilar tomonidan tushuntirishlar olish yoki qarorlar ustidan shikoyat qilish mexanizmlarini o'rnatish, soliq qonunchiligiga rioya etilishini ta'minlash maqsadida muntazam tekshiruvlar o'tkazish kiradi.

Yuqorida keltirib o'tilgan soliq bazasini aniqlash tartiblarini yanda takomillashtirish chora-tadbirlari mamlakat iqtisodiy farovonligini ta'minlash va aholi turmush-tarzini yaxshilashga xizmat etuvchi harakatlar majmuasi deya hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayev A., Shirinov S., *Soliq statistikasi va prognozi: O'quv qo'llanma/ O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rtamaxsus ta'lim vazirligi; T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2015. –392b.*
2. Худойқулов С.К., «Молия ва солиқлар»: Дарслик. –Т.:“IQTISODIYOT”, 2020. – 554 б.
3. Vahobov A.V., Jo'rayev A.S., *Soliqlar va soliqqa tortish: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / O'zR oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi, Toshkent Moliya in-ti, –Toshkent: Sharq, 2009. - 448 b*
4. Курбонов З.Н., “Солиқ ҳисоби ва аудитининг назарий ва методологик асослари” дис. И.ф.д. Тошкент.: БМА, 2008. 272 б.;
5. Раджапов У., “Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида солиқ тизимини такомиллаштириш” и.ф.н. илмий даражаси олиш учун ёзилган дисс. Афтореферати. –Т:-2006. 9-б.

BARQARORLIK MAQSADLARIGA ERISHISH IMKONIYATLARI

PhD Yokubjonova Xulkarbonu Yokubovna

Namangan davlat universiteti dotsenti

Soliyeva Nilufar Muxtorjon qizi

Namangan davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Ayni damda aholi sonining keskin o'sib bormoqda. Yigirmanchi asrning o'rtalaridan boshlab dunyo aholining soni 3 baravarga ko'paydi. 2022 yilda 8 milliard kishiga yetdi. BMT(Birlashgan Millatlar Tashkiloti)ning prognozlariga ko'ra, dunyo aholisining soni 2100 yilga kelib deyarli 11 milliardga bo'lishi mumkinligini taxmin qilinmoqda. Biroq, yangi asrda 1970 yildan beri global o'sish sezilarli darajada sekinlashdi va yangi asrda dunyo aholisining barqarorlashishi kutilmoqda.

Bizning fikrimizcha, dunyo aholisining misli ko'rilmagan darajada ortib borishi 1950 yildan beri paydo bo'lgan ikki tendentsiyaga chambarchas bogliq:

birinchisi, insonlarning o'rtacha uzoq umr ko'rish yoshining bosqichma-bosqich o'sishi, shuningdek sog'liqni saqlash, ovqatlanish, shaxsiy gigiena va tibbiyot sohalarida olib borilayotgan keng ko'lamli yaxshilanishlar.

ikkinchisi, ko'p mamlakatlarda tug'ilishning yuqori darajasi.